

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq va tafakkurini rivojlantirishda kitobxonlikning roli

Haydarova Gulrux Muxiddin qizi

Nizomiy nomidagi O`ZMPU, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi magistri

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq va tafakkurini rivojlantirish jarayonida kitobxonlikning ahamiyati yoritiladi. Kitob o'qish bolalarning so'z boyligini kengaytiradi, mantiqiy fikrlashini shakllantiradi, tasavvurini rivojlantiradi hamda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini kuchaytiradi. Shuningdek, ertak va badiiy matnlar bolalarda emotsional-intellektual rivojlanish, nutq madaniyati, dialogik va monologik nutqni shakllantirishda muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi.

KALIT SO'ZLAR: Maktabgacha ta'lim, kitobxonlik, nutq rivoji, tafakkur, so'z boyligi, ertaklar, badiiy adabiyot, pedagogik yondashuv, muloqot ko'nikmalari, intellektual rivojlanish.

АННОТАЦИЯ: В данной статье раскрывается значение чтения в процессе развития речи и мышления детей дошкольного возраста. Чтение книг расширяет словарный запас ребенка, формирует логическое мышление, развивает воображение и усиливает навыки самостоятельного рассуждения. Кроме того, сказки и художественные тексты рассматриваются как важный фактор эмоционально-интеллектуального развития, формирования речевой культуры, а также диалогической и монологической речи у дошкольников.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: дошкольное образование, чтение, развитие речи, мышление, словарный запас, сказки, художественная литература, педагогический подход, коммуникативные навыки, интеллектуальное развитие.

ANNOTATION: This article highlights the importance of reading in the process of developing speech and thinking skills in preschool children. Reading books expands children's vocabulary, shapes their logical reasoning, develops their imagination, and strengthens their ability to think independently. In addition, fairy tales and literary texts are considered significant factors in children's emotional-intellectual development, speech culture, and the formation of both dialogic and monologic speech.

KEYWORDS: preschool education, reading culture, speech development, thinking, vocabulary, fairy tales, fiction, pedagogical approach, communication skills, intellectual development.

Kirish. Maktabgacha yosh insonning psixik rivojida eng intensiv davrlardan biri hisoblanadi. Ushbu bosqichda nutqning shakllanishi, mantiqiy tafakkurning rivojlanishi, obrazli tasavvurlar va emotsional-intellektual jarayonlarning faollashuvi kechadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, badiiy adabiyot bilan tanishish, ya'ni kitobxonlik faoliyati, bola nutqining sifat jihatidan o'sishiga va tafakkurining takomillashuviga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim jarayonida kitobxonlik pedagogik vosita sifatida alohida o'ringa ega.

Nutq rivojlanishida kitobxonlikning ilmiy asoslari. Nutqning shakllanishi psixologik jihatdan ijtimoiy tajriba asosida amalga oshadi. Kitob — bolaning mazkur tajribani egallashida muhim vositadir.

1. Lugʻat boyligining kengayishi.

Badiiy matnlar til birliklarining xilma-xilligini taklif etadi. Bola yangi soʻzlarni kontekst orqali idrok qiladi, ularning maʼnosini anglaydi va faol nutqda qoʻllay boshlaydi. Bu jarayon internalizatsiya orqali amalga oshadi, yaʼni tashqi nutqiy taʼsir ichki nutqqa aylanadi.

2. Grammatik tuzilmalarning shakllanishi.

Badiiy matn sintaktik jihatdan toʻgʻri, meʼyoriy va ifodali boʻlgani sababli, u bolaning grammatik kompetensiyasini mustahkamlaydi. Takroriy sintaktik konstruktsiyalar va bosh qahramon nutqlari bola uchun tabiiy oʻquv material vazifasini bajaradi.

3. Monologik va dialogik nutqning rivojlanishi.

Ertak mazmunini qayta hikoya qilish, qahramonlar oʻrtasidagi dialoglarni takrorlash orqali bolaning monologik va dialogik nutqi faollashadi. Bu jarayon nutqning strukturaviy hamda mazmuniy rivojiga zamin yaratadi.

Tafakkur rivojlanishida kitobxonlikning oʻrni

Tafakkur — maktabgacha yoshda jadallik bilan shakllanuvchi bilish jarayonidir. Kitobxonlik bu jarayonni bir necha yoʻnalishda qoʻllab-quvvatlaydi.

1. Mantiqiy operatsiyalarning rivojlanishi.

Hikoya va ertaklarning syujet tuzilmasi sabab-oqibat munosabatlarini tushunishni talab qiladi. Voqealar ketma-ketligini tahlil qilish, qahramonlarning harakatlarini baholash fikrlashning tahliliy, taqqoslovchi va umumlashtiruvchi turlarini rivojlantiradi.

2. Obrazli tasavvurning kengayishi.

Matn bola ongida obrazlar yaratish, ularni bog‘lash va qayta modellashtirish jarayonini faollashtiradi. Bu esa ijodiy tafakkur va fantaziyaning muhim omili hisoblanadi.

3. Muammoli vaziyatlarni idrok etish va hal qilish ko‘nikmalari.

Ertaklardagi konfliktlar, qahramon tanlovi, to‘siqlarni yengish jarayoni bolaning muammoli fikrlash mexanizmlarini shakllantiradi. Bola voqealarga o‘z nuqtayi nazaridan baho beradi, taxmin qiladi, xulosa chiqaradi.

Pedagogik jarayonda kitobxonlikni tashkil etish tamoyillari

Ilmiy-pedagogik qarashlar kitobxonlikni samarali tashkil etishda quyidagi tamoyillarga amal qilishni talab qiladi:

- Yoshga mos adabiyot tanlash. Matnning til soddaligi, mazmun ravshanligi va emotsional ta’sirchanligi ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir qiladi.
- Ifodali o‘qish metodikasidan foydalanish. Ovoz ohangi, pauza, ritm bolalarning e’tiborini jamlaydi, matn mazmuniga chuqur kirishishiga yordam beradi.
- Suhbat va tahlil metodini qo‘llash. Matndan so‘ng savol-javob shaklidagi muloqot nutqiy faollikni oshiradi, tafakkur operatsiyalarini faollashtiradi.
- O‘yinlashtirilgan metodlar. Rollarga bo‘lib o‘qish, sahnalashtirish, illyustratsiya asosida hikoya qilish jarayonni qiziqarli va samarali qiladi.

Oila va maktabgacha ta’lim muassasasi hamkorligi

Ilmiy tadqiqotlar ta’kidlaydiki, bola kitobxonlik tajribasining uzluksizligi uning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois oila va ta’lim muassasasining hamkorligi quyidagi yo‘nalishlarda muhim:

- uy sharoitida muntazam kitob o‘qish amaliyotini yaratish;
- ota-onalarga yoshga mos adabiyotlar bo‘yicha metodik tavsiyalar berish;

- birgalikdagi “ertak o‘qish kechalari”, ko‘rgazmalar va tanlovlar tashkil etish;
- kutubxona bilan hamkorlikda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish.

Xulosa

Kitobxonlik maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy, bilish, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi kompleks pedagogik vosita sifatida alohida ilmiy ahamiyatga ega. Badiiy adabiyot bilan tizimli tanishish bolaning lug‘atini boyitadi, grammatik ko‘nikmalarini mustahkamlaydi, mantiqiy fikrlash va ijodiy tasavvurini rivojlantiradi. Shu sababli pedagoglar va ota-onalar tomonidan bolalarning kitob bilan muntazam muloqotini ta’minlash, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va qo‘llab-quvvatlash muhim ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Vygotskiy, L. S. Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi. — Moskva: Pedagogika, 2018.
2. Elkonin, D. B. Bola psixik rivojlanishining asoslari. — Moskva: Intellekt, 2016.
3. Piaget, J. Bolalar tafakkurining rivojlanishi. — London: Routledge, 2007.
4. Rahmatova, D. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
5. Shodmonova, S., Mamatova, M. Nutq o‘stirish metodikasi. — Toshkent: Fan va Texnologiya, 2020.
6. Xodjayeva, M. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.